

Poligrāfa pārbaudes metodikas vēsturiskā attīstība ¹

Uldis Miķelsons

Historia magistra vitae ²

Dažādas metodes cilvēka apgalvojumu patiesīguma noteikšanai tika pielietotas jau ļoti sen, vēl pat pirms rakstības izveidošanās. Tām gan nav tieša saistība ar poligrāfa pārbaudi, turklāt to pamatotība ir apšaubāma, taču šeit tās var īsi pieminēt, lai gūtu plašāku priekšstatu par melu diagnosticēšanas attīstību, jo daudzas no šīm metodēm balstījās uz tām pašām likumsakarībām, uz kurām balstās poligrāfa pārbaudes metodika. *Omnia mutantur, nihil interit.*³

Viena no pieejām senos laikos bija balstīta uz novērojuma, ka bailēs cilvēkam samazinās siekalu izdalīšanās, bet bailes iztaujas laikā tika uzskatītas par drošu pazīmi meliem.⁴ Piemēram, Ķīnā jau ap III gs. izmantoja sausus rīsu miltus, kuru nelielu sauju bija jātur zem mēles cilvēkiem, kuriem tikmēr izklāstīja apsūdzību. Pēc tam viņiem tie bija jāizspļauj. Ja kādam no viņiem tas neizdevās, jo rīsi mutē bija palikuši sausi un daļa rīsu pielīpa pie mutes gļotādas, tad uzskatīja, ka šis cilvēks ir vainīgs.

Līdzīga bija seno anglosakšu metode dot pārbaudāmajiem košļāt sausu maizi ar sieru.

Atbilstīga pārbaudes metode bija arī dažās ciltīs ekvatoriālajā Āfrikā, turklāt tāda saglabājās pat līdz XX gs. vidum.

Indijā pārbaudāmajiem deva smēķēt pīpi, kas piepildīta ar tabaku un pipariem. Par vainīgu tika uzskatīts tas, kurš smēķējot sāka klepot, zaudējot elpu.

Arābu beduīni lika pārbaudāmajiem uz brīdi pieskarties ar mēli pie nokaitēta asmeņa – ja cilvēks ir stipri nobijies, tad viņam samazināti izdalās siekalas, kas var aizsargāt mēli no apdegšanas, un šādu darbību paveikt ir tikpat kā neiespējami.

Āfrikas tautās pārbaudi veica šamanis ar ožu – veicot rituālo deju ap pārbaudāmajiem, viņš centās saost baiļu stāvoklim raksturīgo ķermeņa smaku.

Var piebilst, ka šamanisma tradīcijās visā pasaulē bija raksturīga arī tāda prakse, ka šamanis dažādu svarīgu jautājumu izšķiršanai, tajā skaitā arī kopienas paražu pārkāpēja

¹ Šajā nodaļā aplūkots vēstures posms līdz XX gs. vidum. Turpmākā šās jomas attīstība aplūkota nākamajā nodaļā, kur skatīta dažādu ārvalstu pieredze poligrāfa lietošanā mūsdienās (kopš XX gs. vidus).

Jānorāda arī, ka visos informācijas avotos, kurus autors pētījuma gaitā ir izskatījis (tādu nav maz), šās jomas vēsturiskā attīstība, kā arī poligrāfa lietošana ārvalstīs ir izklāstīta nepilnīgi un ar daudzām faktoloģiskām kļūdām. Līdz ar to, šis nodaļas ir viens no plašākajiem un precīzākajiem temata izklāstiem.

² Lat.: Vēsture ir dzīves skolotāja

³ Lat.: Viss mainās, bet nekas nezūd

⁴ Šāds pieņēmums par neapšaubāmu saikni starp meliem un bailēm ir nepamatots – kaut arī dažkārt tiešām tāda saikne pastāv, to nevar vispārināt uz visiem gadījumiem. Sk. par to 1.5. nodaļā.

noskaidrošanai lietoja halucinogēnus augus, kas viņam izraisīja izmainītu apziņas stāvokli un aktivēja *gaišredzības* spējas, dodot iespēju šamanim intuitīvi apzināties jeb it kā *redzēt* būtiskus situācijas apstākļus. Šādas tradīcijas cilvēces vēsturē ir ļoti senas un ļoti izplatītas, tās bija ieņēmušas noturīgu vietu sabiedrības kultūrā un cilvēku priekšstatos.

Bez tam gan senatnē, gan viduslaikos tika praktizēta arī zīlēšana, piemēram, mēģinot saskatīt kaut kādas specifiskas zīmes rituālo dzīvnieku uzvedībā vai kaut kādu zīlēšanai lietoto priekšmetu nejaušā sakārtojumā vai arī kaut kādu objektu īpašībās. Pie tām pieder arī seno baltu tautu, tajā skaitā kuršu priesteru – *krīvu* veiktā zīlēšana svarīgu jautājumu izšķiršanā, piemēram, vedot zirgu pie noteiktas līnijas un vērojot, kuru kāju zirgs pirmo tai pārcels. Arī šī metode saistīta ar senatnē visās tautās pastāvējušo ticību atsevišķu personu *gaišredzības* spējām.

Interesantu Rietumāfrikā praktizētu metodi aprakstījis ceļotājs etnogrāfs D. Raits – izmeklējot zādzību, šamanis norādījis uz vairākiem cilvēkiem pūlī ciemata centrā un pateicis virsaitim, ka viens no tiem ir zaglis. Visi šie cilvēki tika izstumti laukuma vidū, un šamanis viņiem iedevis nelielu putna olu, kurai bija tik trausla čaumala, ka tā saplīstu pie nedaudz stingrāka spiediena. Aizdomās turamajiem vajadzēja nodot šo olu vienam otra rokās. D. Raits apraksta, kā piektajam no šiem cilvēkiem, kad līdz viņam nonāca ola, seja pēkšņi saviebās baiļu grimasē un no izstieptās rokas sāka tecēt olas dzeltenums un krita čaumas, bet viņš tūlīt jau ar drebošām lūpām sāka murmināt atzīšanās vārdus.

Acīmredzami, ka šī metode balstīta uz psihosomatiskās nervu sistēmas darbību, kas baiļu stāvoklī izraisa muskuļu neapzinātu sasprindzinājumu, turklāt līdzīgi vairākām citām metodēm kā drošības faktors vienlaikus tiek pārbaudītas vairākas personas, kuras atrodas vienādā situācijā.

Līdzvērtīga bija Indijā praktizēta metode, kad aizdomās turamajam lika monotoni sist pa bungām, kamēr viņam nosauca dažādus vārdus, tajā skaitā arī tādus, kas saistīti ar izmeklējamo noziegumu, bet viņam vajadzēja uz katru vārdu atbildēt ar jebkādu vārdu, kas pirmais ienāca prātā. Bija novērots, ka vainīgajai personai atbildot uz vārdu, kas saistīts ar noziegumu, uzsitiens pa bungām bija stiprāks.

Cita metode, arī pielietota Ķīnā un Indijā, balstījās uz cilvēka uzvedības psiholoģiju. Parastam ēzelim, pārbaudāmajiem to nezinot, nosmērēja asti ar kvēpiem un ieveda tumšā telpā. Pārbaudāmajiem vajadzēja ieiet telpā un trīs reizes paraustīt šā ēzeļa asti. Kad to darītu vainīgais, «viedais» ēzelis iebrēktos. Pārbaude balstījās uz pieņēmumu, ka vainīgais, baidoties no ēzeļa iebrēkšanās, neaiztiks asti un tāpēc vienīgais no visiem nenosmērēs rokas.

Senajā Spartā jauniešus, pirms viņi tika pieņemti militārajā skolā, pārbaudīja attiecībā uz drosmi. Jaunietim lika nostāties tieši kraujas malā un jautāja, vai viņš baidās. Atbilde

vienmēr bija noraidoša. Taču to, vai viņš šādā situācijā patiešām nebaidās, noteica pēc viņa sejas izteiksmes – ja jauniešs bija nobālējis, uzskatīja, ka viņš baidās. Šajā gadījumā viņu tūlīt nogrūda no klints.

Senajā Romā ar kaut kādā ziņā līdzīgu metodi atlasīja miesassargus, uzdodot provocējošus jautājumus un vērojot, vai pārbaudāmais cilvēks nosarkst vai nobālē. Miesassardzē ņēma tos, kuri nosarka, jo uzskatīja, ka šādi cilvēki nekļūs par nodevējiem.

Var pieminēt arī renesanses laika dzejnieka Pola Dekursela atziņu: «Nosarkšana ir ietvars kautrībai, kaunīgumam un... meliem.»⁵

Senos laikos Tuvo austrumu zemēs un viduslaikos Eiropā bija metode sievas uzticību pārbaudīt pēc pulsa. Šajā metodē trenējies speciālists sievietei turēja pirkstu uz rokas artērijas un sarunas laikā pieminēja iespējamo mīļāko, kā arī vīra vārdus. Tas balstījās uz novērojumu, ka sievietei kļūva straujāks pulss un pastiprinājās asinsspiediens, kad tika pieminēts mīļākā vārds. Vēlāk šo metodi dažreiz pielietoja arī citiem uzdevumiem, kad vajadzēja noskaidrot cilvēka patiesīgumu.

Viduslaiku Eiropā šī metode galvenokārt saistīta ar pazīstamā angļu rakstnieka un politiskā darbinieka D. Defo (*Daniel Defoe*) pētījumiem, kurš 1730. gadā, neilgi pirms nāves, savā traktātā «Ielas laupīšanu un citādu nakts nekārtību novēršanas efektīva shēma» rakstīja, ka «pulsa pārbaude var būt praktiska un humāna metode noziedznieku noteikšanai». Humānismu D. Defo uzsvēra tāpēc, ka viduslaikos inkvizīcijas procesā, «izmeklējot» noziegumus un ķecerības, bija plaši izplatītas nežēlīgas spīdzināšanas.⁶

Spīdzināšanas noziegumu «izmeklēšanai» bija pazīstamas arī senos laikos. Piemēram, Senajā Krievijā (kur tāda prakse veidojās arī vikingu pieejas pārņemšanā) bija plaši pazīstama spīdzināšana ar nokaitētu dzelzi, oglēm vai verdošu ūdeni, piemēram, aizdomās turamajam vajadzēja turēt rokā nokaitētu dzelzi vai arī izņemt gredzenu no verdoša ūdens. Pēc tam «tiesneši» roku apsēja un apzīmogoja un pēc trim dienām pārbaudīja – ja bija palikusi rēta vai iekaisums, tad tika uzskatīts, ka šī persona ir vainīga. Tādu «izmeklēšanu» šie cilvēki nosauca par «Dieva tiesu», jo ticēja, ka dievs var izdarīt brīnumu un sadziedēt rētas nevainīgam cilvēkam, lai to izglābtu.

Cita metode, pārbaude ar ūdeni – aizdomās turēto par buršanu ar piesietu smagumu iemeta ezerā. Ja cilvēks noslīka, tad tika atzīts par nevainīgu (tātad, pēc nāves rehabilitēts), bet

⁵ Te gan jāpiebilst, ka nobālēšanas vai nosarkšanas nekritiska attiecināšana uz meliem nav pareiza, jo tāda atbilstība nebūt nav vienmēr

⁶ Šajā sakarā autors var piebilst, ka, diemžēl, arī mūsdienās policijā, tajā skaitā arī Latvijā dažkārt nopratināšanā veic fizisku ietekmēšanu, kas robežojas ar spīdzināšanu, un nopratināmās personas patiesīgumu arī Latvijas policijā diezgan bieži nosaka galvenokārt pēc tā, vai persona ir atzinusies šādas spīdzināšanas ietekmē (un ir gadījumi, kad policija vispār nosit nopratināmo). Tomēr šeit šis jautājums plašāk netiks aplūkots, jo tas iziet ārpus darba temata.

ja nebūtu noslēcis, tad uzskatītu, ka to spējis izdarīt savu maģisko spēju dēļ. Līdz ar to tiktu atzīts par vainīgu buršanā un sadedzinās uz sārta.

Šādas paražas tika pat nostiprinātas arī tā laika normatīvajā reglamentācijā, tajā skaitā XI gs. kņaza *Jaroslava Viedā* valdības laikā izveidotajā normu apkopojumā «*Русская Правда*».

Salīdzinot minētās metodes, redzams, ka dažas no tām vairāk vai mazāk saistītas ar objektīvām organisma psihisko un fizioloģisko procesu likumsakarībām, kamēr citas parāda tikai aprobežotību un brutalitāti.

Ja neieskaita D. Defo pētījumus, ar zinātniskām metodēm cilvēka organisma fizioloģiskā un emocionālā stāvokļa un psihofizioloģiskā sasprindzinājuma instrumentālās izpētes vēsture iesākās XIX gs. beigās Rietumeiropā veiktajos pētījumos medicīnā un psiholoģijā, kad vienlaikus vairāki pētnieki plaši veica t.s. *asociatīvos eksperimentus* cilvēka psihopatalogiju diagnostikā un citiem mērķiem. Pirmie eksperimenti tika veikti 1877. – 1878. gadā Itālijā un Anglijā.

Itāļu fiziologs A. Moso (*Angelo Mosso*) bija ievērojis savai paciente strauju pulsa pastiprināšanos, kad šī paciente medicīniskiem mērķiem veiktas pulsa mērīšanas laikā pievērsa uzmanību kabinetā uz galda atrodošajam galvaskausam. Pēc līdzīgu eksperimentu veikšanas 1877. gadā viņš izteica domu, «ja bailes ir melu būtiska komponente, tad tādas bailes var fiksēt». 1878. gadā A. Moso eksperimentāli pārbaudīja emociju un baiļu ietekmi ne vien uz sirdsdarbību, bet arī elpošanu, lietojot aparāturu⁷ to reģistrēšanai – «pletizmogrāfu» (*plethysmograph*).⁸ Eksperimentu rezultātā viņš izteica apgalvojumu, ka ar pielietotajām metodēm var atšķirt mierīgu cilvēku no cilvēka, kurš izjūt bailes. To viņš arī publicēja savā monogrāfijā «Bailes»,⁹ ar to ieliekot vienu no pamatakmeņiem jaunas zinātnes nozares – psihofizioloģijas radīšanā. Moso bija pirmais zinātnieks, kurš konstatēja, ka elpošanas ritms mainās noteiktu stimulu ietekmē.

Pazīstamais itāļu kriminālistikas un kriminoloģijas speciālists, ārsts psihiatrs Č. Lambrozo (*Cesare Lambroso*), kurš sadarbojās ar A. Moso, vēlāk pielietoja šo metodi jau kriminālistiskā praksē – nopratināšanu laikā policijas iestādēs viņš rādīja nopratināmajam fotogrāfijas, saistītas ar izmeklējamo notikumu, un vienlaikus mērīja pulsu ar paša izstrādātu ierīci «hidro-sfigmometru» jeb «sfigmogrāfu» (*sphygmograph*).¹⁰ Faktiski Č. Lambrozo pirmais instrumentāli pārbaudīja aizdomās turēto personu liecību patiesīgumu lietā par naudas un dokumentu zādzību, ar pulsa pārbaudi konstatējot, ka pārbaudītā persona nav

⁷ Šo aparāturu attīstīja arī F. Franks (*Francis Franke*)

⁸ Grieķ.: πλάτος – amplitūda

⁹ Mosso A. *Fear*. – New York: Longmans, Green and Company, 1896. – 278 p.

¹⁰ Grieķ.: σφγμός – pulss

izdarījusi izmeklējamu 20'000 franku zādzību, taču ir izdarījusi pasu un citu dokumentu zādzību. 1895. gadā viņš publicēja šo eksperimentu rezultātus otrajā izdevumā grāmatai *Noziedzīgs cilvēks (L'Homme Criminel)*, uzsverot to praktisko nozīmi. Kaut arī tajā laikā viņa raksts tika uztverts kā sensācija, vēlāk tajā rakstītais tika papildus zinātniski apstiprināts.

1902. gadā Č. Lambrozo aprakstīja gadījumu, kad ar šīs metodes palīdzību tika pārbaudīts nevainīgs apsūdzētais. Par meitenes nežēlīgu slepkavību tika apsūdzēts kāds Tosetti. Kad viņam tika rādītas nogalinātu bērnu, tajā skaitā arī konkrētā upura liķu fotogrāfijas, netika fiksētas jebkādas novirzes no normas viņa psihofizioloģiskajos procesos. Tas deva pamatu tiesā atsaukt viņam apsūdzību šajā slepkavībā.

Vienlaikus līdzīgus eksperimentus veica arī angļu psihologs F. Galtons, rezultātus publicējot rakstā 1879. gadā. Viņš sastādīja sarakstu no 75 vārdiem, palika tos zem grāmatas un, uztverot katru vārdu, ar hronometru mērīja laiku, kādā viņam radās kaut kāds priekšstats par attiecīgo vārdu.

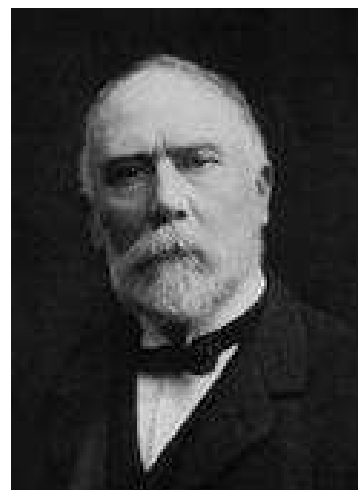
Šo metodi vēlāk attīstīja vācu psihologs V. Vundts (*Wilhelm Wundt*), psihoanalītiķis K. G. Jungs, psihiatrs E. Krepelins, psihoanalītiķis Z. Freids u.c., kā rezultātā vēl līdz XX gs. sākumam *asociatīvie eksperimenti* kļuva plaši pazīstami gan vispārējā psiholoģijā, gan psihopatoloģijā.

Eksperimentālās psiholoģijas metodes sāka plaši izplatīties arī tiesvedībā. Uzmanība pamatā bija pievērsta diviem virzieniem – metodēm, kas dotu iespēju aizstāt liecības ar citiem, objektīvākiem pierādījumiem, un metodēm liecību patiesīguma pārbaudei.

Asociatīvie eksperimenti noziegumu izmeklēšanai parasti tika veikti tā, ka pārbaudāmajam uzrādīja izmeklējamā nozieguma apstākļiem atbilstošu vārdu un neitrālu vārdu sarakstu, nosakot viņa asociāciju satura īpatnības (viņiem bija jāpasaka, kādas asociācijas izraisa attiecīgais uzrādītais vārds) un reakcijas ilgumu asociāciju veidošanā. *Asociatīvie eksperimenti* tika veikti vairākos variantos – *reproducēšanas (atkārtošanas) metode, parādīšanas metode, uztveres metode, uzmanības novēršanas metode* u.c.

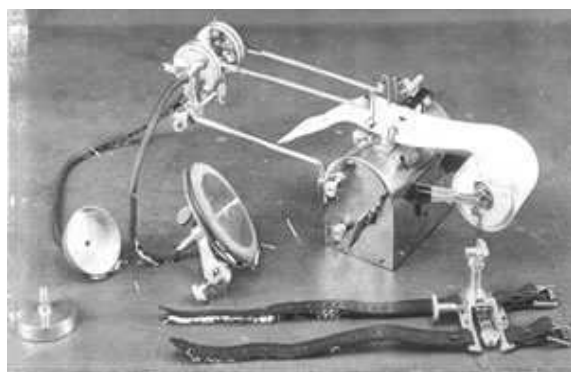
Taču šīm eksperimentālās psiholoģijas metodēm nebija pietiekami stingri zinātniski kritēriji, lai tās varētu pielietot tiesvedībā objektīvu ziņu iegūšanai, turklāt to praktiskas pielietošanas iespējas bija stipri ierobežotas. Tās vēlāk tika novērtētas pozitīvi tikai tādā ziņā, ka tās veicināja pētījumus šajā jomā un ļāva izvairīties no analogiskām kļūdām poligrāfa pārbaudes metožu izstrādē.

Jānorāda, ka *Encyclopædia Britannica*,¹¹ Oksfordas izgudrojumu un tehnoloģiju enciklopēdijā,¹² kā arī vairākos citos enciklopēdiskos izziņas avotos kā poligrāfa izgudrotājs norādīts ievērojamais skotu kardiologs Džeims Makenzi (*Sir James Mackenzie*),¹³ kurš 1889. / 1890. gadā Viktorijas hospitālī Lankšīrā (*Burnley, Lancashire, England*) izveidoja aparātu, kas vienlaikus reģistrēja arteriālo un venozo pulsu.



Plašākai publikai par to kļuva zināms 1902. gadā, kad viņš izdeva grāmatu *The Study of the Pulse*.

Ar šo aparātu līdz 1907. gadam viņš veica virkni pētījumu, tajā skaitā pētot sirds sīnusa aritmiju, ekstrasistolus un arteriālo pulsu, izdarot nozīmīgus atklājumus kardioloģijā.¹⁴ Šo aparātu Dž. Makenzi pats nosauca par poligrāfu (*Ink Polygraph*).¹⁵



Tas faktiski bija pirmais prototips ierīcei, ar ko var vienlaikus reģistrēt vairākus organisma fizioloģiskos procesus. Dž. Makenzi savā grāmatā norādīja, ka tajā var iekļaut arī elpošanas ritma un vēl citu funkciju reģistrācijas kanālus.

Tomēr minētajās enciklopēdijās informācija par poligrāfu ir ļoti maz. Viedoklis par vienu vienīgu cilvēku, kurš izgudrojis poligrāfu, jāuztver kritiski, proti – šajā jomā XIX gs. beigās un XX gs. sākumā līdztekus darbojās vairāki pētnieki. Lai neveidotu sašaurinātu priekšstatu, zinātnē pieņemts šaubu gadījumos nenorādīt tikai vienu izgudrotāju. Kaut arī tiešām Dž. Makenzi izgudrotais aparāts bija pirmais, kur savienoti vienlaikus vairāki organisma fizioloģisko procesu reģistrācijas kanāli, tomēr daudzos avotos arī norādīs, ka tas nebija pietiekami piemērots maldināšanas instrumentālai diagnosticēšanai kriminālistikas

¹¹ Sk.: <http://www.britannica.com/>

¹² Оксфордская иллюстрированная энциклопедия. В 9 тт. Том 6. Изобретения и технологии. / Гл. ред. тома М.Финнистон. Пер. с англ. – Москва: Весь Мир, 2000. – 416 с.: ил. – с. 250.

¹³ Sakarā ar ievērojamo ieguldījumu medicīnas zinātnē, tajā skaitā poligrāfa izgudrošanu, Dž. Makenzi tika iecelts bruņinieka kārtā, uzņemts Karaliskajā zinātnes biedrībā un viņa vārdā vēlāk tika arī nosaukts medicīnas institūts

¹⁴ Sk.: <http://www.lancashirepioneers.com/mackenzie/polygraph.asp>

¹⁵ Grieķ.: πολύ – daudz; γράφω – rakstīt; proti – «daudzrakstītājs» jeb ierīce ar vairākiem vienlaicīgas reģistrācijas kanāliem

vajadzībām (un tā arī netika lietots), kaut arī tas bija ļoti nozīmīgs izgudrojums medicīnas jomā, un tas bija arī noderīgs prototips turpmākiem izgudrojumiem, kuri deva iespēju izstrādāt praktiski lietojamu poligrāfu.

Vieni no pirmajiem zinātniekiem, kas pievērsās iespējām pielietot instrumentālas cilvēka psihofizioloģiskā stāvokļa pētniecības metodes kriminālistikā, bija arī vācu zinātnieki M. Vertgeimers (*Max Wertheimer*) un J. Kleins. Tajā laikā, kad viņi strādāja Prāgā pie pazīstamā kriminālistikas speciālista H. Grosa (*Hans Gross*), viņi Prāgas Psiholoģijas institūtā 1900. gadā uzsāka eksperimentus, kuru rezultātus publicēja rakstā 1904. gadā, lietojot terminu «nozieguma sastāva psiholoģiskā diagnostika» (vāc.: *psychologische tatbestandsdiagnostik*).¹⁶

Šis viņu termins laika posmā no 1905. līdz 1909. gadam izplatījās zinātnieku aprindās saistībā ar citu pētnieku darbiem, tajā skaitā V. Šterna, A. Bineta, V. Veiganta, H. Grosa, F. Kramera, O. Krausa, M. Lederera, A. Leflera, Z. Freida, K. G. Junga u.c. Tomēr jau tad šis termins tika kritizēts kā neatbilstīgs raksturotās pārbaudes būtībai un tika izvirzīti vairāki citi, arī diezgan neveiksmīgi termini.

Ādas galvaniskās reakcijas reģistrēšanas metodi sākotnēji attīstīja Adamkievičs (*Adamkiewicz*) un A. Stikers (*Sticker*), kuri eksperimentēja saistībā ar sviedru izdalīšanās izmaiņām dažādos psihiskos stāvokļos, izstrādājot iekārtu, ko viņi nosauca par «psihogalvanometru». A. Stikers jau 1887. gadā publikācijā izvirzīja hipotēzi par to, ka ar ādas galvaniskās reģistrēšanas metodi varētu diagnosticēt personas melus, jo šī fizioloģiskā reakcija atkarīga no emocionālā stāvokļa un persona ar savu gribu nevar to ietekmēt.

Balstoties uz to, S. Veraguts 1907. gadā radīja terminu «psihogalvaniskais reflekss», izskaidrojot, ka tas pamatā saistīts ar sviedru dziedzeru darbības aktivitāti.¹⁷

Uzreiz var piebilst, ka 1938. gadā Ņujorkas policijas kriminologs Dr. Brils (*Bril*) izstrādāja aparātu, kas reģistrēja tikai ādas galvanisko reakciju (viņš to nosauca par «brilogrāfu»). Saskaņā ar atsevišķiem avotiem, līdz tam laikam vēl citi speciālisti nebija poligrāfā iekļāvuši ādas galvaniskā reakcijas kanālu. Tomēr pārbaudīt pretrunīgu informāciju par izgudrojumu hronoloģiju nav viegli, jo izņemot L. Kīleru, citi speciālisti savus izgudrojumus nepatentēja, turklāt pētījumi šajā jomā notika paralēli, līdz ar to patlaban vairs nav viegli noteikt, kurš bija pirmais izgudrotājs vienam vai otram jaunievedumam.

¹⁶ Прукс П. Уголовный процесс: Научная «детекция лжи». Инструментальная диагностика эмоциональной напряженности и возможности ее применения в уголовном процессе. Монография. – Тарту: Тартуский университет, 1992. – 199 с.

¹⁷ Te autors vēlas norādīt, ka bez sviedru dziedzeru darbības nozīme ir vēl citiem endokrīnajiem procesiem. Sk. 1.5. nodaļā.

Kopš 1905. gada itāļu filosofs un dabaszinātnieks V. Benusi (*Vittorio Benussi*) ar «pneumogrāfu»¹⁸ pētīja elpošanas izmaiņas cilvēkiem, kuri ar meliem apzināti centās maldināt. Viņš konstatēja tā sauktās «atvieglējuma nopūtas», kad cilvēks uzelpo neilgu brīdi pēc tam, kad ir maldinoši atbildējis uz uzdoto jautājumu. Saskaņā ar atsevišķiem avotiem, V. Benusi tiek uzskatīts par pirmo, kurš melu diagnosticēšanai lietoja vienlaikus trīs kanālus – elpošanas, asinsspiediena un pulsa fiksāciju. V. Benusi savos eksperimentos konstatēja gandrīz 100% precizitāti. Par to viņš ziņoja ar referātu 1913. gada martā Romā notikušajā Itālijas Psihologu sabiedrības kongresā, kas nozīmīgi ietekmēja zinātnieku sabiedrības viedokli. 1914. gadā pēc veiktu eksperimentu sērijas viņš norādīja uz ieelpas un izelpas ilguma izmaiņām saistībā ar meliem.

Šos V. Benusi secinājumus daļēji apstiprināja T. Barts ar eksperimentiem 1918. gadā, kad viņš arī konstatēja kardio-sfigmogrāfa pārbaudes validitāti 91%, bet pneumogrāfa pārbaudes validitāti 73%.

XX gs. sākumā juridiskajā psiholoģijā nozīmīgu devumu sniedza Vācija pētnieku K. Šternas (*Clara Stern*) un V. Šterna (*William Stern*) pētījumi, kuru rezultātus viņi 1909. gadā publicēja grāmatā «Atceršanās, iztaujāšana un melošana agrīnā bērnībā» (*Erinnerung, Aussage, und Lüge in der ersten Kindheit*; pārtulkota angļiski 1999. gadā), kuros tika pievērsta uzmanība bērnu melu diagnosticēšanai, maldīgām atmiņām, fantāzijas ietekmei un pseidomeliem arī noziegumu izmeklēšanas aspektā.

Gadsimta sākumā vienlaikus ar Eiropas zinātniekiem analogiskus pētījumus veica arī ASV. 1908. gadā savā grāmatā *On the Witness Stand* Hārvardas psiholoģijas profesors H. Munsterbergs (*Hugo Munsterberg*) izteica viedokli, ka melus var diagnosticēt ar «psiholoģiskiem fiksēšanas līdzekļiem» (*physiological recording devices*).

ASV arī izplatījās termins «melu detekcija». Pirmo reizi šādu terminu lietoja V. Marstons (*William Moulton Marston*) savā atskaitē par eksperimentālajiem pētījumiem, kurus viņš 1915. gadā tūlīt pēc psihologa diploma iegūšanas veica Hārvardas universitātes Psiholoģijas institūtā H. Munsterberga vadībā (pirmos eksperimentus viņš uzsāka jau 1913. gadā). Pastāv uzskats, ka šī termina izplatību īpaši veicināja V. Marstona 1938. gadā izdotā populārzinātniskā grāmata *The lie detector test*, kur viņš apkopoja savas metodes atziņas un lietošanas pieredzi noziegumu izmeklēšanā. Turpmāk terminu «melu detektors» lietoja žurnālisti un tas kļuva plaši pazīstams sava skandalozā skanējuma dēļ, kaut arī jau gadsimta sākumā zinātnieki norādīja uz tā neatbilstību lietotā aparāta būtībai.

¹⁸ Grieķ.: πνευμο – plaušas [elpa]

1918. gadā V. Marstons Hārvardas universitātē ieguva arī jurista diplomu, bet 1921. gadā viņš ieguva jau psiholoģijas doktora grādu. Turpmāk strādājot akadēmiskos amatos dažādās universitātēs, viņš izstrādāja un publicēja arī emociju teoriju.

Pirmā pasaules kara laikā no 1917. līdz 1918. gadam V. Marstons kopā ar vairākiem citiem psihologiem ASV veica pārbaudes pretizlūkošanas darbā, reģistrējot asinsspiedienu. Pazīstamākais gadījums bija apt. 70 aizdomās turamo pārbaude 1917. gadā, kad kādam ASV ģenerālim no seifa pazuda slepeni dokumenti. Veicot iztaujas, kuru laikā reģistrēja fizioloģiskos procesus, tika konstatēts, ka viens no pārbaudītajiem cilvēkiem melo. Šo cilvēku sāka rūpīgi novērot un neilgi pēc tam viņu izdevās aizturēt brīdī, kad uz ceļa starp Vašingtonu un Ņujorku viņš nodeva slepenos dokumentus Vācijas izlūkdienesta aģentam.

Šajā laika periodā veiktajās pārbaudēs ar tikai asinsspiediena reģistrāciju (V. Marstons tās nosauca: *blood pressure deception test*) tika konstatēta precizitāte 97%.

Pēc kara V. Marstons kopā ar kolēģiem veica pārbaudes noziegumu izmeklēšanā (simts pārbaudes krimināllietās), kā arī turpināja eksperimentus.

Var piebilst, ka V. Marstons sākotnēji turēja noslēpumā savu izstrādāto metodiku, jo uzskatīja, ka noziedznieku iepazīšanās ar to palīdzētu viņiem izvairīties no melu konstatēšanas.

1923. gadā ASV pirmo reizi poligrāfa pārbaudes rezultāti tika skatīti tiesā – Dž. Freija (*James Frye*) lietā,¹⁹ kuru sakarā ar aizdomām par Kolumbijas štatā izdarīto melnādainā ārsta R. Brauna slepkavību V. Marstons bija iztaujāts, vienlaikus reģistrējot viņa asinsspiedienu. V. Marstons tiesā sniedza liecību par šo pārbaudi, norādot savu secinājumu, ka Dž. Freijs ir atbildējis patiesīgi, kad noliedza savu vainu izmeklētajā slepkavībā. Tomēr šajā lietā tiesa noraidīja šīs pārbaudes rezultātu pierādījuma nozīmi, argumentējot, ka [1923. gadā] zinātnieku sabiedrībā šādas pārbaudes nav plaši atzītas.

Šī lieta nostiprināja pirmo vēlāk plaši pielietoto standartu ASV juridiskajā praksē, ka pierādījumi, kas iegūti ar zinātniski tehniskiem līdzekļiem, (tajā skaitā poligrāfa pārbaudes) tiek atzīti tikai tad, ja izpētes metodika ir vispāratzīta attiecīgās jomas speciālistu vidū.

Vēlāk tika noskaidrots, ka Dž. Freijs bija notiesāts kļūdaini – viņš patiešām nebija izdarījis viņam inkriminēto noziegumu. Ja tiesa būtu ņēmusi vērā poligrāfa pārbaudes rezultātu, tad nebūtu notiesājusi nevainīgu cilvēku.²⁰

¹⁹ Frye vs. United States / Supreme Court of the United States. No. 293 F. 1013 (D.C. Cir. 1923)

²⁰ Kolumbijas apgabala augstākās tiesas galvenais tiesnesis Makkojs, kurš skatīja šo lietu un notiesāja Dž. Freiju, attiecībā uz poligrāfa pārbaudi šajā lietā teica: «Es esmu pārāk vecs un pārāk stipri esmu sevi pieradinājis pie lietu izmeklēšanas pamatprincipu stingras ievērošanas, lai tos neapdomīgi atmetu. Viss atkarīgs no tā, vai jūs esat konservatīvs tiesnesis vai jauns, kurš grib izmēģināt kaut ko jaunu.»

Diemžēl, «izmeklēšanas pamatprincipu stingra ievērošana» ne tikai negarantē tiesas kļūdu nepieļaušanu, bet, kā šajā gadījumā, var pat būt iemesls nevainīgu cilvēku notiesāšanai.

1924. gadā V. Marstons tika uzaicināts veikt poligrāfa pārbaudi krimināllietā, kuru skatīja Indiānas štata Indianapolises pilsētas tiesa. Tās rezultātus tiesa izmantoja kā pierādījumu, kopumā ar pārējiem pierādījumiem lietā. Tas tad arī bija pirmais gadījums vēsturē, kad poligrāfa pārbaudē izdarītie secinājumi ieguva pierādījuma nozīmi.

V. Marstona darba iespaidā pētījumus šajā jomā ASV turpināja Dž. Larsons (*John August Larson*), kurš būdams medicīnas fakultātes students vienlaikus strādāja Kalifornijas štata policijā, kur vēlāk kļuva par nodaļas priekšnieku. Kalifornijas policijā laika posmā no 1921. līdz 1932. gadam poligrāfs tika lietots 1928 gadījumos pazudušu personu meklēšanas lietās.

Jāatzīmē, ka visos XX gs. sākumā ASV veiktajos pētījumos fizioloģisko procesu reģistrācija notika tikai ar atsevišķiem mērījumiem (parasti – asinsspiediena izmērīšanu noteiktos brīžos). Tikai 1921. gadā Dž. Larsons konstruēja pirmo kriminālistikas vajadzībām pietiekami piemēroto poligrāfu, kas bija portatīvs un veica sākotnēji asinsspiediena un elpošanas, bet vēlāk – asinsspiediena, pulsa un elpošanas nepārtrauktu reģistrāciju uz slīdošas papīra lentas. Šī iemesla dēļ dažkārt par poligrāfa izgudrotāju sauc nevis V. Marstonu, bet gan Dž. Larsonu, kā arī L. Kīleru (var piebilst, ka par Dž. Makenzi daudzi nemaz nezina). Turklāt, atšķirībā no V. Marstona, Dž. Larsons izvēlējās «atvērtās zinātnes» stratēģiju savu pētījumu rezultātu publiskošanā zinātniskos izdevumos.

1925. – 1926. gadā ASV bijušais policists L. Kīlers (*Leonarde Keeler*) uzlaboja sava skolotāja Dž. Larsona aparātu, tā ka tas bija pilnībā piemērots praktiskai lietošanai melu diagnosticēšanā. Divdesmito gadu beigās paša konstruētajam poligrāfam, kurā tika apvienoti medicīnā pazīstamie sensori elpošanas un sirdsdarbības reģistrācijai, L. Kīlers pievienoja vēl arī «psihogalvanometru» ādas elektriskās pretestības reģistrācijai, un šo aparātu izveidoja portatīvu. Šo aparātu viņš patentēja. Līdz 1968. gadam L. Kīlers turpināja pilnveidot poligrāfu, tāpēc viņu dažkārt sauc par mūsdienu poligrāfa prototipa izveidotāju – kaut arī vēlāk dažādi speciālisti laboratorijās izstrādāja poligrāfa modeļus ar pat deviņpadsmit reģistrācijas kanāliem, galarezultātā ekspertu praksē tomēr lieto tikai poligrāfus ar pieciem līdz septiņiem kanāliem, no kuriem pieci bija jau L. Kīlera ierīcē.

L. Kīlers 1935. gadā izstrādāja arī pirmo standartizēto pārbaudes metodiku un šajā gadā pārbaudīja ap 2000 aizdomās turētos krimināllietās. Šajā gadā poligrāfa lietošana piesaistīja arī Federālā izmeklēšanas biroja uzmanību un 1938. gadā FIB veica pārbaudi spiegošanas lietā.

1935. gada 2. februārī L. Kīlers veica poligrāfa pārbaudi t.s. Lonielo lietā diviem laupīšanā un slepkavības mēģinājumā apsūdzētiem bandītiem ASV Viskonsinas štata Portages tiesā (*Portage, Wisconsin*), kas bija pirmais gadījums, kad poligrāfa pārbaude

notika tiesas sēdē.²¹ Šajās pārbaudēs L. Kīlers izdarīja konkrētus secinājumus par tām darbībām, kuras bija veikuši katrs no apsūdzētajiem (apsūdzēti bija četri cilvēki, kas bija veikuši uzbrukumu, bet nebija noskaidrots, tieši kurš no viņiem bija ievainojis šerifu, un kurš bija vadījis automašīnu), un šie secinājumi tika izmantoti kā pierādījums. Pēc notiesājošā sprieduma nedz notiesātie, nedz viņu advokāti pat neiesniedza apelāciju, kaut arī tiesas sākumā gan tiesājamie, gan viņu advokāti bija pilnīgi pārliecināti, ka lieta izjuks un viņi tiks attaisnoti.

Šī lieta nostiprināja otro vēlāk plaši pielietoto principu ASV juridiskajā praksē, ka poligrāfa pārbaudes rezultātus izmanto pierādīšanā, ja tam iepriekš ir piekritusi gan apsūdzības, gan aizstāvības puse.

1938. gadā L. Kīlers atvēra pirmo poligrāfa speciālistu apmācības skolu. No 1942. gada viņš apmācīja policijas un militāros virsniekus divu nedēļu ilgosursos, bet no 1947. gada apmācības kursu pagarināja līdz sešām nedēļām.

Jau trīsdesmito gadu sākumā L. Kīlers organizēja arī pirmo poligrāfu komerciālu ražošanu, kurus tad iepirka arī ASV Federālais izmeklēšanas birojs. Pirmos poligrāfus ražoja uzņēmums *Stoelting Co.*, kurš ir viens no vadošajiem šajā jomā arī mūsdienās.

No 1946. līdz 1953. gadam viņa vadībā tika veiktas poligrāfa pārbaudes Oukvilā (*Oakville, Tennessee*) Atomenerģijas komisijas līgumdarbiniekiem (personāls, kas strādāja pie kodolieroču izstrādes), tajā skaitā vadošiem menedžeriem, zinātniekiem, inženieriem un strādniekiem (no visiem 690 darbiniekiem atteicās no šīs pārbaudes vien nenozīmīgs skaits cilvēku), daudzi no kuriem pēc šīs pārbaudes tika atlaisti no darba.

Bez viņa lieli nopelni metodiku pilnveidošanā pieder arī vairākiem citiem ASV pētniekiem. Var pieminēt F. Sammeru (*Father Walter G. Summers*), kurš Fordhamas universitātes Psiholoģijas katedrā veica vairāk nekā 6000 laboratorijas eksperimentus šajā jomā un arī ap 50 praktiskas poligrāfa pārbaudes krimināllietās. Viņa veikto pētījumu rezultāti parādīja poligrāfa pārbaudes precizitāti robežās starp 98% un 100%, par ko viņš publicēja ziņojumu 1936. gadā. 1939. gadā viņš izstrādāja jauna tipa metodiku, ieviešot zonu salīdzināšanas principu poligrāfa pārbaudēs. Šī metodika līdz apt. 1960. gadam ASV tika plaši pielietota. Tomēr tolaik vēl nebija izstrādāta kontroles jautājumu, kā arī cita veida jautājumu koncepcija, bet salīdzināšana tika veikta starp kritisko un neitrālo jautājumu zonām.

Noteikti jāpiemin arī L. Kīlera skolnieku Dž. Reidu (*John Reid*), kurš arī deva nozīmīgu ieguldījumu gan aparatūras, gan pārbaudes metodiku pilnveidošanā, tajā skaitā

²¹ Poligrāfa pārbaudes veikšana tiesas sēdē neatbilst tās metodiskajiem nosacījumiem (par to sk. 1.5. nodaļā). Uz to norādīja jau V. Marstons 1923. gadā Kolumbijas tiesnesim Makkojam, kad tas noraidīja Dž. Freijam veiktās poligrāfa pārbaudes rezultātus, argumentējot, ka tā nav veikta tiesā un tāpēc viņš nevarēja to vērot.

1945. gadā poligrāfam pievienojot kanālu muskuļu tremora un nelielu kustību reģistrēšanai, bet 1947. gadā kopā ar F. Inbau (*Fred Inbau*) izstrādājot jauna tipa – kontroles jautājumus poligrāfa pārbaudes metodikās, kādi pamatā tiek izmantoti arī mūsdienās. Ar šiem jautājumiem 1953. gadā viņi izstrādāja CQT metodiku, uz kuras pamata, ievērojot K. Bakstera pētījumus Dž. Reids vēlāk izstrādāja MGQT metodiku, kas mūsdienās arī ir viena no visplašāk pielietotajām standarta metodikām. Poligrāfa ekspertu apmācībā plaši tiek lietota arī viņu grāmata: *Truth and deception: The polygraph («Lie detector») technique*.²²

Atzīts speciālists ir K. Baksters (*Cleve Backster*), kurš veica virkni pētījumus un sagatavoja vairākas publikācijas, bet 1948. gada vidū izveidoja pirmo profesionālo asociāciju šajā jomā – *International Society for Detection of Deception*. Viņš izveidojis arī savu skolu poligrāfa ekspertu apmācībai, kas darbojas vēl tagad. K. Bakstera 1961. gadā izstrādātā metodika *Zone Comparison Technique* ir viena no visplašāk pielietotajām standarta metodikām arī mūsdienās. K. Baksters arī izstrādāja standartus pirmspārbaudes iztaujai, kā arī konceptuālu pamatu «vainīguma kompleksa» diagnosticēšanas metodikai.

Berkleja Kalifornijas policijas departamenta kapteinis Lī (Lee) pilnveidoja testu metodiku, iekļaujot «vainīguma kompleksa» kontroles jautājumus. Viņš arī izdarīja vairākus uzlabojumus Kīlera poligrāfa modelim (viņa izstrādāto poligrāfu tajā laikā sauca «Berkleja psihogrāfs»).

Pirmais ASV valsts institūcijas poligrāfa eksperts bija *speciālais aģents* Kofi (*E. P. Coffey*), kurš izveidoja arī pirmo federālo poligrāfa izpētes programmu. 1938. gadā viņš veica pārbaudi pirmajā spiegošanas lietā ASV, un kopš tā laika ASV iesākās plaša šās jomas attīstība.

Pirmo reizi privātajā jomā poligrāfa pārbaudes veica ASV eksperts B. Larsons (*Berclay Larson*) 1923. gadā, pēc vairāku veikalu īpašnieku lūguma pārbaudot netālu esošās koledžas kopmītnes 38 iedzīvotājus, lai noskaidrotu, kuri no viņiem zog preces no šiem veikaliem. Vienas pārbaudītās meitenes testu rezultāti izraisīja eksperta aizdomas, un pēc pārbaudes rezultātu uzrādīšanas šī meitene atzinās, ka regulāri zagusi veikalā preces (par kopējo summu vairāk nekā 500 ASV dolāru).

Pēc otrā pasaules kara ASV Ņūdžersijas štatā karagūstekņu nometnē septiņi pieredzējuši eksperti ar poligrāfu pārbaudīja 274 vācu karagūstekņus, lai no viņiem atlasītu piemērotas personas vadošiem policijas un valdības amatiem atjaunojamajā Rietumvācijā. Pārbaudes laikā tika noskaidrota viņu simpātija pret nacistiem un komunistiem, sakari ar *Gestapo* un *SS* vienībām, nostādne pret kaitniecisku darbību vai diversijām, kā arī saistība ar

²² Reid J.E., Inbau F.E. *Truth and deception : The polygraph («Lie detector») technique*. 2nd ed. – Baltimore, M.D.: The Williams & Wilkins Co, 1977. – 429 p.

smagiem noziegumiem. Pārbaudes rezultātā 156 personas tika atzītas par pietiekami piemērotām policistu amatam, par 8 nebija skaidrs viedoklis, bet 110 cilvēki atzīti par nepiemērotiem, starp kuriem tika atklāti arī 24 nacionālsociālistu partijas vai SS organizācijas biedri.

Kaut arī ASV pētījumi šajā jomā tika veikti visvairāk, tomēr ASV nebija un nav monopols nedz zinātniskajā, nedz praktiskajā darbā šajā jomā.

Laika posmā starp 1920. un 1930. gadu arī Vācijā (nedaudz tam pievērsa uzmanību arī Itālijā) un Japānā tika veikti pētījumi poligrāfa lietošanas jomā, vēlāk arī praktiski lietojot poligrāfu specdienestu un izmeklēšanas darbā.

Vācijā pētījumus veica psihiatrs Otto Lovenšteins, izstrādājot aparatūru, kas reģistrēja sēdoša cilvēka kustības un elpošanu. Tomēr šis izstrādes palika tikai laboratorijā un netika pielietotas praktiskā darbā. Vēl var piebilst, ka 1929. gadā Vācijas psihiatrs H. Bergers (*Hans Berger*) izgudroja elektroencefalogrāfu (īpatnēji, ka viņš to izstrādāja nolūkā izpētīt, vai telepātijas spējas var konstatēt pēc galvas smadzeņu bioelektriskās aktivitātes). Vēlāk tomēr Vācija praktiski lietoja poligrāfu, tajā skaitā gan nacionālsociālistu režīma specdienesti, gan arī pēc hitleriskā režīma gāšanas policija noziegumu izmeklēšanā – līdz 1954. gadam.

Japānā divdesmitajos gados pētījumus šajā jomā veica psihologi Akamacu un Togava (*Togawa*), galvenokārt pētot ādas galvaniskās reakcijas reģistrācijas lietderību maldināšanas atklāšanai. Šie pētījumi bija sekmīgi un 1937. gadā viņi paziņoja par sava «melu detektora» – psihogalvanometra izgatavošanu. Otrā pasaules kara laikā šo aparatūru Japānas uzņēmums *Yokokawa Denki Co.* ražoja sērijveidā, vēlāk ar tiem tika apgādātas policijas nodaļas. Viens no pirmajiem gadījumiem Japānā instrumentālā maldināšanas diagnosticēšanā bija Togavas veiktā pārbaude, kurā vajadzēja atklāt ārvalsts spiegu.

Arī Krievijā XX gs. sākumā notika pētījumi šajā jomā. Var pieminēt A. Veingartu, kurš savā grāmatā 1912. gadā pievērsa uzmanību nopratināmās personas psihofizioloģiskā stāvokļa un neverbālās komunikācijas signālu nozīmei personas attieksmes diagnosticēšanā. Tomēr pret šo jomu Krievijā izveidojās arī noraidoša attieksme.

Krievu neiropsihologs, profesors (vēlāk akadēmiķis) A. Lurijs (*Александр Романович Лурия*), divdesmitajos gados iepazinies ar Z. Freida, K. G. Junga, K. N. Korņilova un citu zinātnieku pētījumiem par *asociatīvajiem eksperimentiem* psiholoģijā un psihopatoloģijā, pievērsa uzmanību vairākiem to trūkumiem, un 1923. gadā Maskavas psiholoģijas institūtā izveidojis *asociatīvo eksperimentu* laboratoriju, kopā ar A. N. Ļeontjevu 1924. gadā uzsāka eksperimentus ar cilvēkiem, kas reāli bija pārdzīvojuši spēcīgas emocijas. Kā šādus cilvēkus viņi izvēlējās studentus, kurus 1924. gadā visās

Maskavas augstskolās uzsāka tendenciozi (politisku motīvu dēļ) atlasīt, nolūkā daudzus izslēgt (it kā lai novērstu augstskolu pārslogotību).

1927. gadā Maskavas guberņas prokuratūrā tika izveidota Eksperimentālās psiholoģijas laboratorija, kurā A. Lurija un A. Ļeontjevs piecus gadus veica zinātniskus eksperimentus ar apsūdzētajiem noziegumos (kopumā pārbaudot ap 50 cilvēkus), taču bez praktiska pielietojuma.

Savā metodē, nosaucot to «saistības ar noziegumu eksperimentālā diagnostika» (*экспериментальная диагностика отношения к преступлению*), viņi asociatīvo eksperimentu savienoja ar verbālas atbildes un psihomotoro rokas pirkstu reakciju ātruma izpēti.

Viņi noskaidroja, ka emocionālā stresa stāvoklī cilvēkam ir vidēji par 46% ilgāks vidējais reakcijas laiks (2,19 sek.), nekā normālā stāvoklī (1,5 sek.), turklāt tas par 24,3% paildzinās tieši pēc kritiskā (asociatīvā) kairinātāja, kurš ir saistīts ar izmeklējamo noziegumu.

Bez tam viņi pētīja arī motoriskās reakcijas sakritību ar verbālo atbildi, motoriskās reakcijas intensitāti un formu, atklājot specifiskas izpausmes gan motoriskajās reakcijās, gan verbālās atbildes veidā, ja personai tika doti asociatīvi kairinātāji (stimuli).

Pētījumos viņi konstatēja, ka šī metode dod iespēju noskaidrot, vai kaut kādi noteikti vārdi, kas saistīti ar izmeklējamā nozieguma apstākļiem, rada apsūdzētajam specifiskas asociācijas. Tika noskaidrots, ka pietiekami uzmanīgi sagatavojot eksperimentus, var konstatēt, ka personām, kuras nav bijušas iesaistītas noziegumā, šādu asociāciju rašanās netiek konstatēta. Līdz ar to, A. Lurijas pētījumi parādīja, ka viņa metode var būt praktiski pielietota noziegumu izmeklēšanā.

Pēc tam, kad 1929. gadā viņš par to ziņoja ASV notikušajā IX Starptautiskajā psihologu kongresā, un kad 1932. gadā ASV tika publicēta viņa grāmata *The nature of human conflicts*, šī metode kļuva plaši pazīstama arī ārvalstu speciālistu vidū.²³ Mūsdienās tā tiek uzskatīta par pamatu pazīstamajai t.s. *netiešā testa* metodei poligrāfa pārbaudēs.

A. Lurijas metodikai ASV jau ap 1924. gadu nedaudz pievērsa uzmanību psihofiziologs Ph. D. Č. Derou (*Chester Darrow*), tomēr plašu popularitāti tā neguva, jo ASV praksē galvenokārt tika pielietota L. Kīlera metodika.

Šeit gan var piebilst, ka 1932. gadā tika izdota arī Barselonas universitātes psihiatrijas profesora Dr. E. Mira (*Emilio Mira*) grāmata *Psicología jurídica*, kur viņš apraksta savus eksperimentus ar «monometru»,²⁴ pārbaudot A. Lurijas *melu detekcijas* metodi.

²³ Sk.: <http://luria.ucsd.edu/>

²⁴ Griek.: μονος – viens pats, vienkāršs

Eksperimentos viņš konstatēja, ka personas kustības ilgumam ir tendence samazināties apvaldītam cilvēkam, un būt ilgākam – uztrauktam cilvēkam, neatkarīgi no jautājuma satura un verbālās atbildes veida.²⁵

Atsevišķi var piebilst, ka mūsdienās Krievijā izstrādāts tehnoloģisks risinājums uz A. Lurijas metodes bāzes, proti – *Krievijas Psihotehnoloģiju izpētes institūts* izstrādājis metodi *MindReader* personas «psihozondēšanai» jeb psihodiagnostikai, izmērot pogas nospiešanas laiku saistībā ar dažādu vizuālu stimulu demonstrēšanu.²⁶

PSRS totalitārā režīma laikā netika veikti pietiekami kvalificēti plaši pētījumi par poligrāfa lietošanas iespējām izmeklēšanā. A. Lurijas izstrādātās metodes un citu psihofizioloģisku metožu lietošanas iespēju noziegumu izmeklēšanā no ideoloģiskām pozīcijām asi kritizēja PSRS Tieslietu ministrijas un Prokuratūras pārstāvji ģenerālprokurora A. J. Višinska vadībā. Juridiskajā literatūrā tika principiāli noliegta šāda iespēja, kā galveno pretargumentu minot to, ka poligrāfu lieto ASV Federālajā izmeklēšanas birojā un citu rietumvalstu izmeklēšanas un izlūkošanas dienestos, kā arī poligrāfs tika salīdzināts ar seno laiku ordālījām un viduslaiku inkvizīcijas metodēm, kad teiktā patiesīgums tika pārbaudīts, spīdzinot ar uguni, ūdeni, dzelzi. Poligrāfa lietošanas metodes netika analizētas, pozitīvi piemēri tika ignorēti, zinātniska diskusija tika aizstāta ar politisku. Turklāt šādas kritikas autori ne tikai nebija redzējuši poligrāfu, bet pat vispār nebija pazīstami ar speciālajā literatūrā aprakstīto tā zinātnisko pamatu, metodēm un praktiskiem aspektiem.²⁷ Visvairāk poligrāfa lietošanu trīsdesmitajos gados kritizēja A. J. Višinskis, M. S. Strogovičs un S. J. Rozenblits.

Savukārt PSRS specdienesta NKVD (*Народный Комиссариат Внутренних Дел*) vadība paskaidroja, ka «komunisma celtniecības pašreizējā etapā nav nekādas vajadzības lietot poligrāfu, jo tautas ienaidnieki tāpat atzīstās zem neapgāžamo pierādījumu smaguma, bet godīgi cilvēki NKVD redzes lokā nemaz nenonāk.»

Vēl piecdesmitajos – sešdesmitajos gados poligrāfa lietošana PSRS galvenokārt tika raksturota kā reakcionāra kapitālistisko valstu juristu metode, kura tiek lietota nevis patiesības noskaidrošanai, bet gan nolūkā ietekmēt pratināmo, lai panāktu no viņa atzīšanos. Poligrāfs tika juridiskajā «zinātniskajā» literatūrā apzīmēts ar vārdiem «элемент мракобесия капитализма, продажная девка империализма». Vēl tad tas nereti tika saukts

²⁵ Sk.: http://www.bibliopsiquis.com/miraylopez/PsW_tot.html

²⁶ Sk.: <http://www.psykor.ru>

²⁷ Прукс П. Уголовный процесс: Научная «детекция лжи». Инструментальная диагностика эмоциональной напряженности и возможности ее применения в уголовном процессе. Монография. – Тарту: Тартуский университет, 1992. – 199 с.

arī par spīdzināšanas rīku. Tā ietekmē uz vairāk nekā trīsdesmit gadiem pētījumi PSRS šajā jomā bija pārtraukti.

*Hominis est errare, insipientis perseverare...*²⁸

Arī Rietumeiropā XX gs. sākumā radusies diskusija divdesmitajos – trīsdesmitajos gados izsīka un līdz sešdesmitajiem gadiem interese par poligrāfa lietošanu izmeklēšanā zuda. Taču arī kopš sešdesmitajiem gadiem Rietumeiropas valstīs, sevišķi Vācijā un Austrijā attieksme pret poligrāfu bija galvenokārt noraidošā. Visticamāk, šāda situācija bija saistīta ar politisko sistēmu vairākās Eiropas valstīs, kuras vēlējās norobežoties no visa, kas saistījās ar nacistiskās Vācijas spēcīgu metodēm.

PSRS totalitārajam režīmam nebija vajadzības pielietot objektīvas metodes patiesīguma noskaidrošanai, jo šajā politiskajā režīmā varu uzurpējušie politiķi manipulatīvi vai pat brutāli uzspieda sabiedrībai savu viedokli un ideoloģiskās nostādes, nepieļaujot pat diskusijas par lielāko daļu jautājumiem. Savukārt, citās Eiropas valstīs, kuras norobežojās no Vācijas nacionālsociālisma režīma, tajā laikā nebija pietiekami labvēlīgi apstākļi šāda veida zinātnisku pētījumu veikšanai jurisprudencē un psiholoģijā.

Līdz ar to, vēsturisko apstākļu dēļ pētījumi šajā jomā pēc XX gs. trīsdesmitajiem gadiem tika pietiekami intensīvi turpināti gandrīz vienīgi ASV (vēl nedaudz arī Vācijā un Japānā), kur tas sekmēja arī poligrāfa pārbaužu plašu ieviešanu tiesībsargājošo iestāžu darbā. ASV praktiskā pieredze XX gs. otrajā pusē ļāva arī citām valstīm apgūt poligrāfa lietošanu.

Kopš 1945. gada poligrāfs pamatā nav mainījies, tas ir tikai tehniski uzlabots un konstruēts uz datora bāzes, tā darbību vadot ar programmatūru, un ar programmatūru arī veicot reģistrēto datu apstrādi. Vecākā no trim pasaulē vadošajām poligrāfus ražojošajām firmām – *Stoelting Co.* tos ražo jau kopš 1935. gada. Firma *Lafayette Instruments, Inc.* izveidota 1947. gadā. Saskaņā ar publicēto informāciju, pirmo datorizēto poligrāfu izveidoja firma *Axciton Co.* 1990. gadā.

Mūsdienās poligrāfus ražo arī citās valstīs, tajā skaitā Krievijā un Ķīnā.

²⁸ Lat.: Cilvēkam ir raksturīgi kļūdīties, bet muļķim – palikt pie sava